

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Evaluatieonderzoek van het traject 'Bouwen aan burgerschap' in stadsdeel De Baarsjes: Verslag van de eerste onderzoeksronde (dec 2005-mei 2006)

van Heelsum, A.

Publication date
2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Heelsum, A. (2006). *Evaluatieonderzoek van het traject 'Bouwen aan burgerschap' in stadsdeel De Baarsjes: Verslag van de eerste onderzoeksronde (dec 2005-mei 2006)*. Instituut voor Migratie en Etnische Studies.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

**Evaluatieonderzoek van het
traject 'Bouwen aan burgerschap'
in Stadsdeel de Baarsjes**

**verslag van de eerste onderzoeksrunde
(dec 2005-mei 2006)**

Anja van Heelsum 2006

IMES

Instituut voor Migratie- en Etnische Studies

Inhoud

1. Inleiding

2. Traject 'Meedoen, Bouwen aan Burgerschap'

3. Methode van onderzoek

3.1 Opzet van het onderzoek

3.2 Vragenlijst

3.3 Kenmerken vrouwen in het bestand van OCTRA

3.4 Contact met de respondenten

4. Resultaten eerste meting

4.1 Kenmerken van de respondenten

4.2 Kinderen, de school en oppas

4.3 Zelfredzaamheid: woning, bank, belasting, Nederlandse instellingen

4.4 Contacten

5. Korte eerste conclusie

Appendix 1 Respondent volgsysteem

Evaluatie van een trajectproject 'Meedoen, Bouwen aan Burgerschap'

1. Inleiding

Stadsdeel De Baarsjes ging in 2005 van start met een traject, dat erop gericht is om 150 allochtone vrouwen met een uitkering te stimuleren tot meer deelname aan de samenleving. Deze deelname kan de vorm aannemen van Nederlandse les of een opleidingstraject of indien mogelijk in de vorm van vrijwilligerswerk of betaalde arbeid. Vanaf 2005 tot 2008 zullen 150 vrouwen instromen in dit traject, getiteld 'Meedoen, Bouwen aan Burgerschap' uitgevoerd en gecoördineerd door DGV Holding, die trajectbegeleiders aanstelden bij het bureau OCTRA. Vanuit het IMES worden ongeveer 40 vrouwen in de loop van drie jaar gevolgd om te onderzoeken of de zelfredzaamheid van deze vrouwen verbeterd en de mate van isolatie verminderd. In oktober 2006 is een gestart met het verzamelen van namen, adressen en telefoonnummers van de vrouwen die aan het traject deelnemen om hen te kunnen interviewen. Dit is het verslag van de eerste ronde van interviews. Naast een beschrijvende inhoudelijke analyse, zijn in de Apendix de respondenten een voor een maar niet herkenbaar met de relevante variabelen in een matrix zijn gezet. Dit schema wordt elke volgende meting aangevuld, zodat per individu veranderingen te volgen zijn.

2. Het traject 'Meedoen, Bouwen aan Burgerschap'

'Meedoen, Bouwen aan Burgerschap' is een traject, bedoeld om allochtone en autochtone vrouwen uit hun (veronderstelde) isolement te halen en te helpen een sterkere positie te krijgen in de maatschappij. De bedoeling is om alleenstaande moeders en vrouwen uit gezinnen waar de man een uitkering heeft en die cliënt zijn bij de Dienst Werk en Inkomen (DWI) te verplichten aan het traject mee te doen met als sanctie verlies van uitkering. In eerdere projecten in de Baarsjes zijn de makkelijke gevallen reeds geholpen, maar gebleken is dat de hier bedoelde groep de meeste en meervoudige problemen heeft. De deelnemers worden geselecteerd door de DWI en krijgen een traject dat bestaat uit onderwijs, taal, maatschappelijke participatie en onderwijsondersteuning. Het resultaat dient te zijn dat een deel daadwerkelijk doorstroomt naar enigerlei vorm van betaalde of onbetaalde arbeid. Het Stadsdeel gaat ervan uit dat vrouwen als een ster in het centrum van hun gezin staan, en de andere leden van het gezin door hun nieuwe activiteiten positief zullen beïnvloeden. De bedoeling is dat diverse leden van het gezin zich zullen ontwikkelen tot zelfredzame onafhankelijke burgers.

Het feit dat het stadsdeel de term burgerschap gebruikt, laat zien dat het hen niet alleen te doen is om bemiddeling naar (betaald) werk. Onder actief burgerschap kan het zelfstandig opereren in allerlei maatschappelijk verbanden worden verstaan. Betaald werk is lang niet altijd de eerste stap, daarvoor is de drempel soms hoog. Voor laag opgeleide allochtone

vrouwen is de drempel veel lager om te participeren in het maatschappelijk verband van een allochtone organisatie. Zij voelen zich daar veilig en kunnen een aantal vaardigheden leren, zoals activiteiten voor kinderen opzetten, koken op feestdagen en vergaderen. Het doen van vrijwilligerswerk binnen een migrantenorganisatie kan een eerste stap zijn naar participatie buitenshuis. De tweede stap die na of via de migrantenorganisatie genomen wordt, is vaak de Nederlandse les. Het ROC is voor veel vrouwen een grote bureaucratische organisatie waar weinig kinderopvang is, en die geld kost, dus er is enige moed voor nodig om daar heen te gaan. De school van de kinderen kan ook een aanknopingspunt vormen, als deze niet wordt gezien als een wit bolwerk waar allochtone vrouwen niets in te brengen hebben.

Zelfredzaamheid kan op verschillende terreinen gemeten worden. We zullen in het onderzoek de volgende terreinen onderscheiden. De keuze voor deze terreinen is samengevat in drie hoofdonderdelen op basis van de 'sferen van integratie' die Engbersen (1995) onderscheidt: a) economisch: financiën, werk, huisvesting, onderwijs b) sociaal en c) politiek en cultureel.

Ad a. De economische sfeer omvat financiën, werk, huisvesting en onderwijs. Financiële zelfredzaamheid houdt in dat men bank- en betalingszaken zelf kan regelen, schuldenproblematiek kan voorkomen of oplossen, maar ook dat men zelfstandig inkomen kan verwerven zonder hulp van uitkeringsinstanties. Zelfredzaamheid op het gebied van huisvesting houdt in dat men in staat is om een passende woning te vinden, weet waar technische of sociale problemen met de woning kunnen worden gemeld en verholpen. Zelfredzaamheid op het gebied van onderwijs kan betrekking hebben op de vrouwen zelf of op hun kinderen. Wat hun eigen onderwijssituatie betreft gaat het om het vinden van betaalbare en geschikte Nederlandse les, en eventueel het vinden van een geschikte vervolgopleiding, waar men goed kan functioneren. Wat de opvoedings- en onderwijssituatie van kinderen betreft gaat het erom dat er een geschikte school wordt gekozen, dat contact wordt onderhouden met de leerkracht, dat leer-, gedrags- en opvoedingsproblemen worden aangepakt, eventueel met hulp van andere instellingen.

Ad b. Op het terrein 'sociale contacten' betekent zelfredzaamheid dat iemand mensen om zich heen verzamelt die men nodig heeft en een netwerk heeft dat wederzijdse diensten verleent. Gedacht kan worden aan kinderopvang, technische hulp in huis of voor tuinonderhoud maar ook aan deelname in organisaties zoals de sportclub van de kinderen of een religieuze organisatie voor rituelen als begrafenissen. Informatie over contacten in de buurt, contacten met vrienden, contacten in organisaties zijn hier aan de orde. We gaan ervan uit dat elke toename van contacten gunstig is. Uit eerder onderzoek blijkt dat mensen met veel contacten binnen de eigen etnische groep meestal ook veel contacten buiten hun eigen etnische groep hebben. Het kunnen vinden van instellingen bijvoorbeeld de jeugd-welzijns- of gezondheidszorg zullen we hier ook onder rekenen.

Ad c. Het derde terrein is het politiek-culturele. Op het politieke terrein valt te denken aan deelname aan verkiezingen, buurtvergaderingen, inspraakavonden en lidmaatschap van belangenorganisaties. Op het culturele terrein kunnen we onderscheid maken tussen culturele activiteiten van de eigen etnische groep, multiculturele activiteiten en Nederlandse culturele activiteiten. Deze terreinen zijn niet specifiek genoemd in het trajectvoorstel, maar complementeren het beeld van de terreinen waarop een burger kan opereren. Wanneer vrouwen een culturele avond organiseren om een feest uit hun herkomstland te vieren met autochtone buurtbewoners, kan dit beschouwd worden als actief burgerschap. Omdat het waarschijnlijk is dat het netwerk van cliënten groeit tijdens het traject, ligt het voor de hand dat alle soorten activiteiten kunnen toenemen door de deelname aan het traject.

3. Methode van onderzoek

3.1 Algemene opzet

Dit onderzoek is erop gericht, de vrouwen in het traject 'Bouwen aan Burgerschap', over een langere periode te volgen en na te gaan of hun situatie verbetert. De bedoeling van het traject is dat de actieradius van de vrouwen zich door het traject gaat uitbreiden op de bovengenoemde terreinen. Het onderzoek naar het effect van het traject heeft noodzakelijkerwijs meerdere meetmomenten. De aspecten van zelfredzaamheid en actief burgerschap zijn op dit moment (december 2005-mei 2006) gemeten net nadat de vrouwen van start gaan met het traject (T1). OCTRA stuurde de onderzoekers de adresgegevens van respondenten (niet altijd zodra zij in het traject starten). Vier interviewsters van het IMES bezochten achtendertig respondent om de lijst in te vullen t/m mei 2006.

Vanaf november 2006 zal de tweede meting plaatsvinden. Na een jaar kan met dezelfde lijst gemeten worden of er iets is veranderd (T2) en bij beëindiging na twee jaar opnieuw (T3), zo veel mogelijk door dezelfde interviewster. Een jaar nadat de vrouwen zijn uitgestroomd wordt opnieuw gekeken of hun actieradius zich heeft uitgebreid (T4 in 2008). Op dat moment worden de vrouwen opnieuw benaderd met dezelfde vragen. Na de interviews zijn de gegevens ingevoerd in een SPSS-bestand en de onderzoekster zal jaarlijks een rapport aan het stadsdeel sturen. Er worden 38 vrouwen geïnterviewd. Wanneer er in de loop van de jaren mensen afvallen, zullen vervangers gezocht worden, die even lang aan het traject deelnemen.

3.2 Vragenlijst

Bij de start van het project in het najaar van 2005 is een vragenlijst opgesteld, waarin actief burgerschap en zelfredzaamheid op de bovengenoemde terreinen wordt geoperationaliseerd. Deze vragenlijst bevat gezien het opleidingsniveau en taalniveau van de respondenten vooral eenvoudige zaken, die door de interviewer makkelijk kunnen worden afgevinkt zonder dat een gecompliceerd interview nodig is. Eerst worden een aantal basiskennmerken geïnterviewd, b.v. wanneer naar Nederland gekomen, aantal huisgenoten, opleidingsniveau, etc.

De drie sferen die hierboven genoemd zijn waren: a) economisch: financiën, werk, huisvesting, onderwijs b) sociaal en c) politiek en cultureel. Deze komen aan de orde binnen themablokken die aansluiten op de belevingswereld van de vrouwen.

De vragenlijst is themablokken ingedeeld, waarbij gekeken wordt naar zelfredzaamheid: kinderen en hun school b.v. de schoolkeuze, contacten met de school, het oplossen van problemen rond de woning b.v. reparaties, nieuwe woning, bank- en belastingzaken en ziekte, gaat men zelf naar instellingen/voorzieningen. Deelnemen aan politieke en culturele activiteiten komt aan de orde bij de vragen over het bezoeken van instellingen/

voorzieningen. In deze eerste ronde is nog niet gevraagd of men is gaan stemmen, dit zal de volgende keren wel gebeuren.

Ten tweede worden de contacten geïnventariseerd. Wie komen in de loop van de week op visite? en bij wie gaat deze vrouw op visite buitenshuis? is er contact met burens? Is er iemand die helpt wanneer men ziek is? is er iemand met wie men praat over belangrijke beslissingen? zijn er genoeg mensen om dagelijkse problemen op te lossen? en zou de respondent liever een groter netwerk van contacten hebben?

Een derde onderwerp is het project 'Meedoen': waar zitten de vrouwen in het traject, wat is de bedoeling voor dit jaar en wat vinden ze van het project?

3.3 Kenmerken van totaal bestand van vrouwen in het traject

Volgens het tweede inhoudelijk kwartaalverslag van DGV Holding (Gitay Veth, 2005) is de samenstelling van het bestand van de vrouwen die aan het traject deelnemen op dat moment als volgt.

<u>Land van herkomst:</u>		<u>Leeftijd:</u>	
Afrika:	7	20-30 jaar:	4
Azië:	9	30-40 jaar:	17
Europa:	4	40-50 jaar:	35
Marokko:	21	50+:	<u>20</u>
Nederland:	6		76
Suriname:	8		
Turkije:	19		
Zuid Amerika:	<u>2</u>		
	76		
<u>Gezinssamenstelling:</u>		<u>Opleidingsniveau</u>	
Alleenstaande ouders:	40	Geen opleiding:	50
Gezin met kinderen:	30	LBO niveau:	2 (w.v. 1 in het buitenland)
Gezin zonder kinderen:	2	Mavo niveau:	10 (w.v. 8 in het buitenland)
Alleenstaanden:	<u>4</u>	MBO niveau:	5 (w.v. 3 in het buitenland)
	76	Havo/VWO niveau:	6 (w.v. 5 in het buitenland)
		HBO/universiteit:	<u>3</u> (w.v. 2 in het buitenland)
			76
<u>Taalvaardigheid:</u>			
Analfabeet:	11		
Niveau 0:	3		
Niveau 1:	29		
Niveau 2:	10		
Niveau 3:	6		
Niveau 4:	3		
Vloeiend:	<u>14</u>		
	76		

3.4 Contact met respondenten

In november werden namen van potentiële respondenten opgevraagd bij OCTRA, maar er was op moment nog niet duidelijk of alle vrouwen die bij OCTRA geregistreerd waren ook

daadwerkelijk in het traject thuishoorden. Daarom selecteerde een medewerker van OCTRA de namen van de eerste 10 vrouwen. Op het selectieproces bij OCTRA hebben de onderzoekers geen invloed gehad. In de eerste fase werd bij OCTRA over het onderzoek gepraat, maar hier werd later wegens tijdsdruk vanaf gezien. Een aantal malen zijn nieuwe namen opgevraagd, als er weer nieuwe groepen van start gingen. Tussen november 2005 en mei 2006 zijn in totaal 60 vrouwen benaderd, waarvan er 38 vrouwen zijn geïnterviewd. Van de 22 niet geïnterviewden, hebben er 16 geweigerd en 6 vrouwen waren Marokkaans terwijl er al erg veel Marokkaanse vrouwen geïnterviewd waren. Er worden in november nog twee Turkse vrouwen extra geïnterviewd. Meestal waren de geïnterviewden net gestart met het traject. Een aantal van hen had alleen nog maar het eerste startgesprek gehad, terwijl ook een aantal in een groep samen kwamen voor de eerste fase van het traject.

Er waren vier interviewsters: een Nederlandse interviewster deed 19 interviews, twee Marokkaanse interviewsters deden totaal 18 interviews en een Spaanse interviewster hield één interview met een Zuid-Amerikaanse vrouw in het Spaans. Het kostte de interviewsters veel moeite om met sommige vrouwen een afspraak te maken. In een geval is tot acht keer geprobeerd tot het eindelijk lukte. Sommige vrouwen waren wantrouwend omdat men dacht dat de sociale dienst hen kwam controleren, anderen bedachten uitvluchten omdat ze geen zin hadden. Het heeft positief gewerkt dat een Marokkaanse interviewster is ingezet. Een deel van de interviews moest half in het Nederlands, half in het Arabisch/Berber gehouden worden. Het bleek niet altijd mogelijk om alle onderwerpen aan de orde te stellen, omdat de vrouwen niet gewend zijn aan een dergelijk interview. Uit dit moeizame proces om de vrouwen te interviewen, blijkt ten eerste met wat voor problematische doelgroep we te maken hebben, maar ook dat alleen met veel volhardendheid iets met deze groep bereikt kan worden.

4. Resultaten

4.1 Kenmerken van de respondenten in het onderzoek

Het herkomstland van de respondenten die aan het onderzoek hebben deelgenomen is in tabel 1 weergegeven.

Tabel 1 Herkomstland van de respondenten

geboorteland	aantal	percentage
Suriname	3	8
Turkije	7 *	18
Marokko	19	50
Nederland	2	5
Ghana	2	5
Kaap Verdië	1	3
Afghanistan	1	3
Brits Guyana	1	3
Armenië	1	3
Colombia	1	3
	38	(door afronding telt totaal niet op tot 100%)

* in de tweede ronde zullen er nog twee Turkse vrouwen bijkomen

Grofweg is een driedeling te maken tussen Marokkaanse (50%), Turkse (18%) en overige (28%) vrouwen. Twee vrouwen zijn in Nederland geboren: een is een tweede generatie Surinaamse, de andere een autochtone Nederlandse. In onze steekproef is ten opzichte van het bestand van OCTRA een relatief hoog percentage Marokkaanse vrouwen te vinden.

De leeftijd van de vrouwen varieert tussen 24 en 58; zes vrouwen zijn jonger dan 30 en de helft is ouder dan 45 jaar. Dit verschilt niet sterk van de leeftijden in het totale bestand. Het jaar van aankomst in Nederland ligt tussen 1967 en 2001. De meeste vrouwen zijn al een flinke tijd in Nederland. De helft is langer dan twintig jaar in Nederland (voor 1986 naar Nederland gekomen); slechts vijf vrouwen zijn korter dan tien jaar in Nederland.

De overgrote meerderheid van de vrouwen heeft kinderen (98 %), slechts één vrouw heeft geen kinderen; negen vrouwen hebben vijf of meer kinderen (24%). Meer dan de helft van de vrouwen (55%) heeft uitwonende kinderen, dat wil zeggen dat zij geen deel meer uitmaken van hun huishouding.

In tabel 2 is de huishoudenvorm van de geïnterviewde vrouwen weergegeven.

Tabel 2 Huishoudenvorm respondenten

	Aantal	Percentage
alleen	4	13%
met partner/echtgenoot	3	8%
alleenstaande moeder met kinderen	18	47%
vader, moeder, kinderen	12	32%
inwonend bij (schoon)familie met partner en kinderen	1	3%
totaal	38	(door afronding telt totaal niet op tot 100%)

Het valt op dat we met een hoog percentage alleenstaande moeders te maken hebben: 18 van de 38 (47%). We zien hier geen grote afwijkingen met het totale bestand van OCTRA.

De vrouwen zijn overwegend afhankelijk van een bijstandsuitkering. Meestal zijn zij ook via de Gemeentelijke Sociale Dienst naar het project Meedoen gestuurd. Slechts in een geval is er in het gezin iemand die een betaalde baan heeft, het betreft het gezin dat met twee kinderen inwoont bij de schoonfamilie. Wanneer er kinderen zijn, heeft de familie recht op kindertoeslag. Slechts een vrouw maakt melding van alimentatie, maar daarbij moet vermeld worden dat niet alle vrouwen precies weten hoe het zit met hun geld, omdat zij hun bankzaken door iemand anders laten doen. Ongeveer de helft (45%) roept voor hun bankzaken de hulp van iemand anders in. We vermoeden dat een aantal vrouwen niet weet wat alimentatie is, of niet weet dat ze daar recht op hebben.

Het opleidingsniveau van de geïnterviewde vrouwen is laag, zoals in tabel 3 te zien is. Het aantal mensen met geen opleiding of slechts enkele jaren lagere school of koranschool is nog iets hoger dan in het totale bestand van OCTRA.

Tabel 3 Opleidingsniveau respondenten

	Aantal	Percentage
geen	15	40 %
enkele jaren lagere school of koranschool	9	24 %
lbo	4	11 %
mavo	3	8 %
mbo	4	11%
havo	0	0 %
hbo/universiteit	2	5 %
geen info	1	3 %
totaal	38	(door afronding telt totaal niet op tot 100%)

Met de gezondheid van de respondenten is het slecht gesteld: 74% heeft gezondheidsklachten die variëren van allerlei soorten pijn (hoofdpijn, rugpijn, overal pijn)

tot artrose, suikerziekte en hartinfarct. Een deel van hen is afgekeurd. Ook op de vraag of men wel eens angstig of somber is, geeft 68 % een bevestigend antwoord, waarbij drie gevallen aangeven dat er ernstige psychische klachten zijn. Ook in het 2^e kwartaalverslag van OCTRA is de hoge mate van geestelijke en lichamelijke probleemgevallen zichtbaar. OCTRA heeft daarom een apart programma voor mensen met psychiatrische problemen ingesteld, hierop is door onze respondenten (nog) niet diep ingegaan.

De vrouwen zijn op het moment van het interview net gestart met het traject Meedoen. Daardoor heeft nog niet iedereen een goed beeld van wat het traject voor hen te bieden heeft. Vijf vrouwen hebben alleen het startgesprek gehad en wachten op verdere plaatsing in bijvoorbeeld een taallessen of iets anders. Het valt op dat de vrouwen voor de feitelijke aanvang negatiever zijn dan wanneer ze eenmaal in een groep deelnemen: ze voelen zich gedwongen, terwijl ze ziek zijn en vinden dat ze het al moeilijk genoeg hebben met de zorg voor hun kinderen. Een aantal staat nog op de lijst voor Nederlandse les en dat is ook het enige waar ze voor gemotiveerd zijn. Veelal hebben ze geen enkel plan en zien ook geen mogelijkheden om hun leven te verbeteren.

Bij de vrouwen die aan een eerste groep hebben deelgenomen, is de toon positiever. Wat vind u van het project “leuk, ik zag er tegen op, maar het is erg meegevallen. Het groepje was leuk en ik mis hen nu dat is gestopt”, “de vrouwen onderling geven steun, je krijgt een idee wat je zou kunnen doen”. Toch blijft de slechte gezondheid van veel vrouwen een hinderpaal: de een vind het door haar slechte ogen bijna onmogelijk om de bijeenkomst te volgen, de ander zegt door haar ziekte vergeetachtig te zijn. Men zit vast in een cirkel: doordat men ziek is, neemt men geen initiatieven, waardoor problemen verergeren en men zich nog beroerder voelt. De ziekte wordt als reden aangevoerd om niet te kunnen deelnemen aan allerlei activiteiten, maar het gebrek aan contacten en plannen verergert de ziekte. Het idee dat iemand zijn eigen leven kan sturen, ontbreekt. Het is een uitdaging voor OCTRA om de negatieve spiraal te doorbreken en de vrouwen ervan te overtuigen, dat aangepaste activiteiten mogelijk zijn. Om een gezondere levensstijl te stimuleren, met meer beweging en minder zoetheid, is een omslag in het leefpatroon nodig. Van de grote groep die met hun gezondheid tobt, heeft OCTRA gezorgd dat zij naar gymlessen, yoga, bio-release en fietslessen kunnen. Hoe dit bevalt is in deze fase nog niet bekend.

Er is een tweede groep respondenten te onderscheiden, die zich vooral op het leren van de Nederlandse taal richt. Deze vrouwen willen zelfstandig met de dokter kunnen praten of met de leerkracht op school bij de kinderen of met de burens. Vijftien vrouwen volgen reeds taallessen, en op het moment van de interviews stonden er minstens zes op de wachtlijst. Zij wachten bijvoorbeeld op een plek dicht bij huis, of op een plek aangepast aan hun niveau. Een aantal vrouwen zijn analfabete en nooit naar school geweest, anderen hebben een aantal jaren onderwijs gevolgd in hun herkomstland.

Dan zijn er acht vrouwen, die goed kunnen lezen en schrijven en die computerles volgen. Slechts drie vrouwen zijn op dit moment van plan om een vervolgopleiding te gaan doen, een opleiding tot kapster, een ander in de kinderopvang en een derde in de verzorging. Iets meer, namelijk 14 vrouwen (37 %), zien zichzelf werken in de toekomst en één wil vrijwilligerswerk gaan doen in het buurthuis. Het is te verwachten dat dit beperkte perspectief in de loop van het traject gaat veranderen en dat vrouwen meer mogelijkheden gaan zien, die passen bij hun opleidings-, gezondheids- en gezinssituatie. Een combinatie van factoren zorgen dat het onwaarschijnlijk is dat zij zonder hulp de mogelijkheden niet vinden en de moed opgeven: onder meer het feite dat er een mentaliteitsomslag nodig is lijkt om zelfs maar aan een plan te denken, het feit dat er een combinatie van instanties nodig is om activiteiten en kinderopvang te regelen en het feit dat de mogelijkheden niet voor het oprapen liggen.

4.2 Kinderen, de school en oppas

Kinderen nemen een centrale plaats in, in het leven van de vrouwen uit dit onderzoek. Dit geldt zowel voor de vrouwen met een 'compleet' gezin, als voor de vrouwen die alleen voor hun kinderen zorgen, als voor de vrouwen wiens kinderen reeds het huis uit zijn. Wanneer de kinderen klein zijn, is het hele leven van de vrouwen gericht op de kinderen. Volwassen kinderen zijn voor hun moeders vaak hun steun en toeverlaat bij het regelen van zaken met instanties, het onderhoud van de woning of bank en belastingzaken. De kinderen zijn ook een bron van zorgen, vooral als zij slecht zijn op school of in contact met justitie.

In het bestand komen relatief veel alleenstaande moeders voor. Alleenstaande moeders komen in de Surinaamse, Brits Guyaanse en Antilliaanse gemeenschap regelmatig voor en moeders uit deze groepen zijn hier - naar blijkt - enigszins op voorbereid. Zij kennen van jongs af aan wel iemand die ook alleenstaande moeder is, en dat is geen enorme schande. In Turkse en Marokkaanse kring is alleenstaand moederschap zeer ongebruikelijk en de vrouwen hebben klaarblijkelijk ook geen rekening gehouden met de consequenties van een dergelijke positie. Ze zijn niet voorbereid op een dergelijke positie en het idee om zelf voor inkomen te moeten zorgen of te moeten werken past niet in de belevingswereld van de oudere Marokkaanse en Turkse vrouwen. Het idee dat ze meer zouden kunnen doen dan zo goed mogelijk voor hun kinderen zorgen, ligt voor hen niet voor de hand. Het grote aantal kinderen maakt het ook praktisch bijna onmogelijk om nog veel andere activiteiten te ontwikkelen. In het verslag van OCTRA wordt terecht gesproken over het opzetten van cursussen opvoedingsondersteuning. Het ligt voor de hand om aan te sluiten bij de belevingswereld van deze vrouwen, en naar activiteiten te zoeken die met de kinderen te maken hebben, b.v. oppasuitwisseling, hulp op school, praten over opvoeding of hulp bij kinderactiviteiten. De jongere Turkse en Marokkaanse vrouwen zijn minder eenzijdig op de kinderen gericht, werk past beter in hun wereldbeeld.

Het onderdeel in onze vragenlijst rond de kinderen en de schoolcarrière van de kinderen past dus goed bij de belevingswereld van de ondervraagde vrouwen.

Een eerste vraag was of er iemand is die wel eens op de kinderen past, zegt ongeveer de helft van de vrouwen dat er niemand is die oppast (18 gevallen). Bij 5 vrouwen zijn de kinderen zelf oud genoeg zijn, en bij 25 % passen wel eens mensen op. Het meest genoemd zijn familieleden (6 gevallen) en in een geval is het een vriendin en een andere moeder. Gezien het grote aantal vrouwen met kleine kinderen, is het gebrek aan oppas klaarblijkelijk een groot probleem. De antwoorden op deze vraag zijn te vinden in tabel 4.

Tabel 4. Wie past wel eens op de kinderen?

	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	Overige vrouwen
niemand		15x	3x
n.v.t. kinderen oud genoeg	2x	2x	1x
familie	1x	1x	5x
vriendinnen		1x	1x
anderen	1x		3x

Een volgende vraag was hoe de keuze van de school tot stand is gekomen. Meestal is de basisschool simpelweg gekozen omdat deze dichtbij was (40%). Drie vrouwen hebben advies gekregen over deze school en in drie gevallen is een kind naar het speciaal onderwijs gestuurd. Op de keuze van de middelbare school heeft het kind zelf meer invloed: “na de CITO uitslag kregen we een lijst met scholen, daar is mijn dochter met haar vader gaan kijken” en “voor de middelbare school is mijn zus meegegaan om een school te kiezen” en “mijn dochter koos zelf het vmbo”.

Op de lagere school onderhouden zeven moeders goede contacten met de leerkracht van de kinderen? Zes vrouwen hebben soms contact en drie laten hun man of zus gaan. Dertien vrouwen (37%) bezoeken altijd de ouderavond, dertien vrouwen (37%) gaan soms en zeven vrouwen gaan niet of laten hun man gaan. Of dit zo blijft gedurende de middelbare school periode wordt niet duidelijk.

Op de vraag of men wel eens problemen heeft met de opvoeding van de kinderen die men niet zelf kan oplossen, antwoorden zeven vrouwen bevestigend. Twee moeders hebben contact met de jeugdzorg. Bij een gezin is er een gezinsvoogd voor de stiefzoon, die in een rechtszaak beland was. Bij een ander gezin heeft de moeder, nadat haar man was vertrokken, via de huisarts de hulp van een psychiater gekregen voor haar dochter. Een derde heeft hulp

van een maatschappelijk werkster en bij een vierde is de zoon wegens ziekte uit huis geplaatst. Veelal is de huisarts degene die voor de doorverwijzing heeft gezorgd. Ook in het verslag van OCTRA kwamen problemen met kinderen naar voren, onder meer criminaliteit, gedrag- en leerproblemen.

De eerste persoon waarmee men graag over problemen in de opvoeding praat is de eigen moeder of een zus. Weliswaar heeft 80 % van de vrouwen familie in Nederland, maar slechts 48% heeft een vader, moeder, broer of zus in Nederland. Een vrouw belt haar zus in Marokko, een andere haar zus in Spanje. Het gaat dan niet (alleen) over ernstige problemen waar de jeugdzorg aan te pas moet komen, maar ook om meer gebruikelijke opvoedingskwesaties zoals schreeuwen, niet luisteren. Ook met vriendinnen en andere moeders op school wordt hierover gepraat. Vier vrouwen geven aan dat ze niemand hebben waarmee ze over belangrijke dingen kunnen praten. Een alleenstaande moeder merkt op dat ze nu al zes jaar alles alleen moet oplossen, en dat vindt zij zwaar.

4.3 Zelfredzaamheid: woning, geldzaken en Nederlandse instellingen

Alle vrouwen in dit onderzoek wonen in een huurwoning, meestal van een woningbouwvereniging. Meer dan de helft (55%) is tevreden over hun woning, terwijl 45% de woning te klein of te duur of niet geschikt vanwege medische klachten vindt. Een vrouw woont met haar gezin in bij haar schoonfamilie en is op zoek naar een eigen woning. Tien vrouwen geven aan niet te weten hoe ze aan een andere woning zouden moeten komen. In drie gevallen geeft men aan dat de kinderen of de familie hier wel bij zouden helpen, een mevrouw heeft het aan de dokter gevraagd. Zestien vrouwen weten dat zij via Woningnet naar een andere woning in Amsterdam en omgeving kunnen zoeken. Het krantje van woningnet wordt twee maal genoemd, maar niemand noemt de zoekmethode via de woningnetwebsite. Waarschijnlijk kunnen niet alle vrouwen via de website naar een nieuwe woning zoeken.

Zoals in tabel 5 te zien is, zijn er zes vrouwen die, wanneer er in huis iets kapot gaat, dat zelf proberen op te lossen. Drie vrouwen noemen hun echtgenoot, maar de helft van de vrouwen belt onmiddellijk de huisbaas of de woningbouwvereniging. Soms laat men burens of kinderen naar de woningbouwvereniging bellen.

Tabel 5. Wie helpt bij reparaties in huis (aantal malen genoemd)?

	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	Overige vrouwen
zelf oplossen	2x	1x	3x
woningbouw/huisbaas	2x	11x	7x
echtgenoot/partner	1x	2x	
kinderen	1x		2x
andere familieleden		3x	2x

buren			2x
overigen	2x		

Zoals eerder vermeld heeft 45% van de vrouwen hulp nodig om hun bankzaken af te handelen. De vraag wie hen daar bij helpt is niet door iedereen beantwoordt. Bij drie getrouwde vrouwen, is het de man die dergelijke zaken regelt. Bij diegenen die geen echtgenoot of partner hebben, worden de (volwassen) kinderen het meest genoemd om die hulp te bieden (8 x), en daarnaast worden familieleden (2x), vrienden (1x) en burens (1x) genoemd.

Het belastingformulier wordt door acht vrouwen zelf ingevuld, verder zijn er 3 die geen aangifte doen en 26 die hulp krijgen. Van de 26 vrouwen die hulp krijgen, is dat in de helft van de gevallen door een instelling, bijvoorbeeld belastingconsulent of -adviseur. In zes gevallen helpen de kinderen, en in vier gevallen een zus, vriendin of kennis.

De vrouwen in dit onderzoek blijken bijna geen Nederlandse instellingen te bezoeken. Ook neemt er bijna niemand ooit deel aan een culturele activiteit (theater, muziek). Zij bezoeken echter ook nauwelijks migrantenorganisaties en zelfs geen religieuze organisaties. In tabel 6 is weergegeven welke instellingen de onderzochte vrouwen bezoeken.

Tabel 6 Bezoek aan Nederlandse instellingen, migrantenorganisaties of religieuze organisaties

	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	Overige vrouwen
wijkorganisatie of buurthuis	29% (2)	42 % (8)	42% (5)
welzijnsorganisatie (b.v. GGD, consultatiebureau)	71 % (5)	32 % (6)	67% (8)
informatieavond in de buurt	0% (0)	11% (2)	25% (3)
stadsdeelkantoor	57 % (4)	26% (5)	92 % (11)
Nederlandse les	57% (4)	21 % (4)	17% (2)
bibliotheek	29 % (2)	26 % (5)	25% (3)
culturele activiteit	14% (1)	10% (2)	58% (7)
migrantenorganisatie	0 % (0)	5 % (1)	33% (4)
religieuze activiteiten	71 % (5)	32% (6)	58 % (7)
anders	0 % (0)	11 % (2)	58% (7)
	7	19	12

Zoals uit tabel 3 duidelijk wordt, is de categorie overige vrouwen actiever in het bezoeken van Nederlandse instellingen en migrantenorganisaties dan de andere twee categorieën, wat ook al de algemene indruk uit de interviews was. De Surinaamse en Nederlandse vrouwen hebben minder moeite om in de Nederlandse instellingen te komen, terwijl ook de Ghanese,

Armeense en Afghaanse vrouwen tamelijk veel naar buiten treden. De Ghanese en Armeense vrouw zijn lid van een actieve kerk, en de Armeense vrouw is arts en heeft door haar opleidingsniveau en kennis van het engels minder moeite met instellingen. Onder anders wordt genoemd: de dokter (2x), school, consultatiebureau, een bejaardenhuis (2x), sociaal raadslieden, een tolk, briefschrijfhulp.

De Turkse en de Marokkaanse vrouwen zijn minder hoog opgeleid en spreken slecht Nederlands. Het algemene beeld lijkt dat de Turkse vrouwen in hogere mate naar de welzijnsinstellingen en het stadsdeelkantoor komen, terwijl de Marokkaanse vrouwen bijna nergens komen, behalve in het buurthuis. Buurthuis Tagrijn wordt door twee vrouwen een migrantenorganisatie genoemd. De Turkse vrouwen praten vaker over hun betrokkenheid in religieuze activiteiten, maar het is mogelijk dat de Marokkaanse vrouwen de activiteiten thuis niet hebben meegeteld (een taalprobleem speelde hier mee).

Op de vraag of men wel eens deelneemt aan culturele activiteiten, antwoorden 28 vrouwen 'nee' en tien 'ja', maar als wordt doorgevraagd, worden de volgende activiteiten genoemd: tv kijken, thuis film kijken(2x), winkelen met dochter, lezen in het buurthuis en de school van het kind. Het probleem zit vooral bij de Turkse en Marokkaanse vrouwen. Slechts drie vrouwen uit de hele groep gaan eens per jaar naar de bioscoop, één gaat naar een Ghanees feest en één naar een Grieks feest, één vrouw noemt een concert/ballet en één een festival. Aan deelname aan culturele activiteiten valt nog veel te winnen. Het zou voor de Turkse en Marokkaanse vrouwen al een enorme stap vooruit zijn als zij konden meehelpen aan het organiseren van het suikerfeest of slachtfeest bij een migrantenorganisatie in de buurt. Daarmee hebben zij nog niet de stap gezet naar een Nederlandse organisatie, maar zouden zij wel meer sociale contacten hebben en een netwerk van andere vrouwen. Een migrantenorganisatie kan voor deze groep fungeren als brug.

Aan politieke participatie (stemmen bij de verkiezingen, naar buurtvergaderingen gaan, lidmaatschap van belangenorganisaties) is in dit stadium nog niet gevraagd.

4.4 Contacten

In de interviews is de vrouwen gevraagd wie er in de loop van de week op visite komen en bij wie men op visite gaat. Het meest genoemd worden vriendinnen, een kwart van de vrouwen noemt hen als eerste als het gaat om wie er op visite komen. Uitwonende kinderen worden bij de oudere vrouwen vaak op de eerste plaats genoemd en de eigen vader of moeder bij de jongere vrouwen. Ook wanneer gevraagd wordt wie er vervolgens het meest op bezoek komt, worden weer vriendinnen genoemd. Na vriendinnen, eigen kinderen, en vaders en moeders, komen overige familieleden, burens, voormalige burens en andere moeders van de school van de kinderen. De resultaten zijn samengevat in tabel 7.

Tabel 7. Wie komen gedurende een week op bezoek?

bezoeker	Turkse vrouwen	Marokkaanse vrouwen	Overige vrouwen
niemand	1x	3x	1x
partner/vader van de kinderen			2x
kinderen	4x	5x	2x
ouders			2x
broers/zussen		1x	4x
overige familieleden	2x	5x	2x
vriendinnen	3x	5x	7x
buren		3x	
overigen	1x		1x

Het is niet helemaal duidelijk over hoeveel vriendinnen, buren en andere moeders er gesproken wordt. Ondanks de expliciete vraag hoe vaak de contacten plaats vinden, is dit in het interview niet altijd goed uit de verf gekomen. Door deze onduidelijkheid in het precieze aantal contacten is het niet in alle gevallen mogelijk om de vrouwen in te delen in categorieën van geïsoleerd, tot sterk op het gezin gericht tot beschikkend over een groot netwerk. Toch zullen we trachten van deze drie categorieën een beeld te schetsen:

a. geïsoleerde vrouwen.

Zorgwekkend is dat vijf vrouwen (14%) antwoorden dat ze helemaal niemand op bezoek krijgen. Ook op de vraag bij wie men op bezoek gaat, zien we 6 vrouwen (18%) die helemaal bij niemand op bezoek gaan. Wanneer wij aan het eind van het interview vragen of men genoeg mensen heeft om zijn dagelijkse problemen op te lossen, blijken de zeven vrouwen die dat bevestigend beantwoorden. Het betreft degenen die geen vader/moeder en/of broers/zussen in Nederland hebben; tevens hebben zij minder vriendinnen. Blijkbaar zijn vader/moeder en broers/zussen zeer belangrijk om de gezinnen bij praktische kwesties bij te staan. Het probleem dat men niet genoeg mensen om zich heen heeft, komt in sterkere mate bij de Turkse vrouwen voor: vijf Turkse en twee Marokkaanse vrouwen zeggen te weinig mensen om zich heen te hebben. De mensen die geen bezoekers krijgen, zijn drie Marokkaanse, een Turkse en een Brits Guyaanse vrouw. Zoals ook wel uit ander onderzoek naar sociale steun en netwerken blijkt, is het feitelijke aantal bezoekers niet altijd bepalend voor het ervaren gemis aan ondersteuning. Sommige vrouwen hebben objectief weinig bezoekers, maar leiden daar niet onder, terwijl anderen wel vriendinnen hebben maar toch ondersteuning missen.

Overigens zijn de vragen 'of men genoeg mensen om zich heen heeft om dagelijkse problemen op te lossen' en 'of men een groter netwerk van contacten zou willen', beide onderhevig aan sociale wenselijkheidseffecten. Sommige vrouwen hebben objectief een klein netwerk en moeilijkheden om hun dagelijkse problemen (oppas, financiën, woning) op te lossen, maar zijn bijna beledigd als de vraag gesteld wordt: zij willen niet gezien worden als iemand die geen contacten kan maken.

b. vrouwen die sterk op hun gezin gericht zijn

Sommige vrouwen hebben hun handen vol aan hun gezin, en soms in combinatie met gezondheidsproblemen, geen energie om zich nog in andere netwerken te begeven. Enerzijds kan het gaan om jonge moeders met kleine kinderen, die moeite genoeg hebben om het huishouden draaiend te houden. Zorg, het vermaken van de kinderen en huishoudelijk werk komen op hun schouders. Het komt ook voor dat wat oudere vrouwen een zodanig groot gezin hebben, dat ze geen enkele behoefte hebben aan nog meer contacten. Een groot gezin, dat bestaat uit jongere en oudere kinderen, zorgt voor een scala aan contacten, waardoor men zich niet geïsoleerd hoeft te voelen. De druk van huishoudelijk werk is minder groot wanneer dochters bijspringen in de huishouding.

c. vrouwen met een tamelijk breed netwerk

Een derde categorie vrouwen heeft een meer gevarieerd netwerk. Men noemt familieleden, vriendinnen, burens, andere moeders en contacten via bijvoorbeeld een kerk. Zoals al eerder is opgemerkt, vormen vader/moeder en broers/zussen een belangrijke categorie die als ondersteunend gezien wordt. De Surinaamse en Ghanese vrouwen die lid zijn van een pinksterkerk of de Evangelische Broeder Gemeente hebben via deze organisatie veel vriendinnen en krijgen uit dit netwerk ook praktische ondersteuning.

Een ander aspect van het contactennetwerk van de onderzochte vrouwen is, de mate waarin dit binnen de eigen etnische groep plaatsvindt. De resultaten tot nu toe laten zien, dat de vrouwen in categorie a en b vrijwel uitsluitend met mensen uit hun eigen etnische groep omgaan. Voor vrouwen met beperkte taalkennis in andere talen, is het ook bijna onmogelijk om hun netwerk uit te breiden naar andere etnische groepen. Het is duidelijk dat ook in categorie C veel Turkse en Marokkaanse vrouwen voorkomen, die alleen met mensen uit hun eigen etnische groep omgaan. Voor de andere etnische groepen is meer vermenging te zien, enerzijds door kennis van Nederlands en Engels, anderzijds door een breder netwerk. Toch is er, behalve onder de Surinaamse vrouwen, bijna niemand van de geïnterviewde vrouwen die ook Nederlandse vriendinnen heeft. De mogelijkheden liggen open op het moment dat de Nederlandse taalkennis toeneemt: plaats waar de contacten van Turkse en Marokkaanse vrouwen op gang komen, is de school van de kinderen. Daar leert men andere moeders kennen in een vergelijkbare situatie. Met een betere kennis van de Nederlandse

taal, is te verwachten dat meer vermenging zal optreden, al is het maar tussen Turkse en Marokkaanse vrouwen onderling.

Concluderend vallen nog twee dingen op: dat vooral de Marokkaanse vrouwen uit dit onderzoek toch vaak in eerste instantie op hun eigen gezin en kinderen gericht zijn. Daarin wijken zij waarschijnlijk niet sterk af van niet werkende Nederlandse huisvrouwen, maar wel van de vrouwen in de categorie overigen.

Een tweede opvallend feit is dat de netwerken van deze vrouwen bijna overwegend uit andere vrouwen bestaan. Wanneer naar bezoekers gevraagd wordt, worden bijna geen mannen genoemd, afgezien van de eigen kinderen.

5. Korte eerste conclusie

In dit rapport zijn de eerste resultaten weergegeven van de interviews met 40 vrouwen die recentelijk met het traject 'Meedoen' zijn gestart. Het gaat om een basisinventarisatie van de mate waarin deze vrouwen over contacten beschikken en waarin zij zelfredzaam zijn. In deze eerste ronde is nog weinig invloed van het traject te merken. Net als in het 2^e kwartaalverslag van OCTRA wordt duidelijk dat we hier met een groep te maken hebben, met meervoudige problemen. Een hoog percentage alleenstaande moeders, de grote meerderheid met gezondheidsproblemen, veel laag opgeleiden, problematische gezinssituaties en weinig perspectieven op de arbeidsmarkt.

In de economische sfeer (financiën, werk, huisvesting, onderwijs) zien we dat deze groep weinig perspectieven heeft, maar zich meestal wel binnen sociale woningbouw, met een bijstandsuitkering en de kinderen op de buurtschool, met moeite staande houdt. Kinderen maken een eigen intrede in het onderwijs en op de arbeidsmarkt moeilijk.

Qua sociale contacten is er veel vooruitgang mogelijk: we constateerden dat bijna een op de vijf vrouwen behoefte heeft aan meer contacten om dagelijkse problemen op te lossen.

Op het politiek-culturele terrein zien we dat vooral de Turkse en Marokkaanse vrouwen nauwelijks enige activiteiten ondernemen. Ook op dit terrein is veel te winnen.

Dat er bij veel van hen naast praktische verbeteringen, ook een mentaliteitsomslag nodig is, maakt het werk van DGV Holding/OCTRA er niet eenvoudiger op. Alleen door langdurige begeleiding is een dergelijke verandering in mentaliteit en perspectief mogelijk.

In de volgende meting, een jaar na de start van deze groep vrouwen, zullen dezelfde onderwerpen aan de orde komen, en zal bezien worden of er significante verschillen zijn met deze startsituatie.

Referenties

Gitay Veth, D. (2005) Kwartaalverslag Intern Rapport

